

IZBORI 11. NOVEMBRA 1945. I PROGLAŠENJE REPUBLIKE. PRVI USTAV FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

PASTIRSKO PISMO KATOLIČKOG EPISKOPATA

20. septembra 1945.

... Bilo je slučajeva, gdje su tisuće vjernika, široke mase naroda, tražile od vlasti, da im puste njihove svećenike na slobodu, jer oni jamče za njihovu nevinost. Pa ipak su bili osuđeni. Očevidno je da takvo sudovanje nije vršeno u ime naroda i njegove kršćanske pravde. Nespojivo je, naime, s naravnim kršćanskim osjećanjem pravde, koji je vrlo budan u našim vjernicima, da se izriče smrtna osuda samo zato što je netko drugoga političkog mišljenja, a nije inače počinio ni jednog drugog zlodjela. Zakoni su pravde iznad pojedinih političkih nazora i vrijede za sva vremena i sve ljude podjednako. U ime te vječne pravde mi dižemo svoj glas pred svima vama, predragi vjernici, na obranu nepravično osuđenih svećenika. Ali ne samo njih, nego i drugih tisuća i tisuća, vaših sinova, vaše braće, koji su kao i oni osuđeni na smrt, a da nisu mogli dati svoje obrane kako je dozvoljava svaka kulturna država...

„Mi, katolički biskupi Jugoslavije, kao učitelji istine i zastupnici vjere, odlučno osuđujemo ovaj materijalistički duh, od kojega se čovječanstvo ne smije nadati ničemu dobrom. A zajedno s tim osuđujemo dakako i sve one ideologije i sve one društvene sisteme, koji svoje životne oblike izgrađuju ne na vječnim načelima objave i kršćanstva, nego na šupljim temeljima materijalističke, dakle bezbožne, filozofske nauke" ... „Zato tražimo i od toga nikada i ni pod kojim uvjetima odustati nećemo: punu slobodu katoličke štampe, katoličkih škola, punu slobodu vjeronauke u svim razredima nižih i srednjih škola, potpunu slobodu katoličkog udruživanja, slobodu katoličke karitativne delatnosti, potpunu slobodu ljudske ličnosti i njezinih neotuđivih prava, puno poštovanje kršćanskog braka, vraćanje svih oduzetih zavoda i institucija. Samo pod tim uvjetima moći će se srediti prilike u našoj državi i ostvari-iti trajan unutrašnji mir" ..

Lhiv Vrhovnog Suda SR Hrvatske, Pastirsko pismo.

¹ Rimokatolička hijerarhija, naročito u Hrvatskoj, nije prihvatila DFJ. Još iarta 1945. : a tzv. krnjoj Biskupskoj konferenciji biskupi su se izjasnili za držanje NDH i protiv Privremene vlade DFJ. Nosilac ove politike je bio proistaški raspoloženi nadbiskup zagrebački Alojzije Stepinac. Biskupi su uzeli u dbranu fratre sa Širokog Brijega koji su se sa oružjem u ruci suprotstavili edinicama NOVJ. Vlasti u federalnoj jedinici Hrvatskoj pokušale su da srede dnose sa rimokatoličkim sveštenstvom, ali u tome nisu uspjeli. Stepinac je prolašavao bojkot nove vlasti. Ratoborni katolicizam ispoljio se svom snagom :ražavajući se u otporu agrarnoj reformi, kažnjavanju ratnih zločinaca, rastavi rkve od države i škole od crkve. Maršal Tito se juna 1945. sastao sa nadbiskupom Stepincom, ali nije došlo do regulisanja međusobnih odnosa i smirivanja ategnutosti. Od rimokatoličke hijerarhije se tražilo da uredi odnose sa drža-

Takozvano pastirsko pismo, potpisano od svih biskupa koji se nalaze u zemlji, na čelu s nadbiskupom Stepincem, svojom sadržinom jasno potvrđuje da su njegovi inicijatori duboko neprijateljski raspoloženi prema novoj, federativnoj Jugoslaviji. Sadržina pisma, i vrijeme u koje je ono izdano, također potvrđuju da je ono potpuno u skladu s planskom hajkom i napadima svih neprijatelja nove, preporođene Jugoslavije, tj. Federativne Demokratske Jugoslavije.

Dvije su stvari na koje se gospoda biskupi najviše pozivaju u svojoj poslanici: progon svećenika i agrarna reforma, iako oni to ne nazivaju agrarnom reformom, već oduzimanjem imovine crkvi. U svojoj poslanici gospoda biskupi idu tako daleko da kažnjavanje krvoločnih ustaških koljača, koji su bili svećenici, identifikuju s progonom crkve. Gospoda biskupi se junače i govore kako su oni spremni na borbu, pa ma platili to svojim životima. Protiv koga su spremni na borbu? Razumije se, protiv narodne vlasti, protiv tekovina Narodnooslobodilačke borbe, protiv nove, demokratske Jugoslavije, — drugim riječima protiv ogromne većine naroda Jugoslavije.

Zašto gospoda biskupi nisu, recimo, izdali takvu poslanicu i čitali je u svim crkvama za vrijeme Pavelića i Nijemaca protiv onih strašnih klanja Srba u Hrvatskoj, gdje je izginulo stotine i stotine hiljada žena, djece i ljudi? Zašto se nisu onda bunili protiv strašnih ustaških zločina koji su ušli na vječita vremena kao najveća mrlja u historiju hrvatskog naroda? Zašto gospoda biskupi nisu izdali takvu poslanicu i dali je čitati u svim crkvama protiv klanja i strijeljanja koja su vršili ustaše i Nijemci nad desetinama hiljada Hrvata, najboljih sinova hrvatskog naroda? Zašto se nisu bunili protiv najstrašnije ljudske klaonice — logora u Jasenovcu, gdje su ustaše podjednako uništavali i Srbe i Hrvate na desetine i stotine hiljada? Zašto onda nisu bili spremni dati svoje živote kao duhovni pastiri za stotine hiljada hrišćana — a sada izjavljuju da su spremni na svaku žrtvu zbog agrarne reforme i svojih ličnih interesa? Nije li to malo čudno i suviše prozirno? Znadu li ko su bili oni svećenici za koje se sada oni zauzimaju? To su bili okorjeli ustaše-koljači i duhovni inspiratori ustaških pokolja. Jesu li ikad i jednoga takvog zločinca osudili ili izopćili iz crkve? Nisu, već obratno. Oni hoće iz njih načiniti mučenike. Oni se zauzimaju za grobove onih zlikovaca, ustaških koljača, koje je dostigla ruka narodne pravde. A zašto se ne zauzimaju za grobove ustaških žrtava? Za grobove one sitne nevine djece koja su ginula od krvničnog noža na majčinim grudima? Jesu li ikad išli na grobove u kojima leže hiljade i hiljade nevinih ustaških žrtava? Nisu. Šta to znači? To znači da su njima draži grobovi ustaških koljača, nego grobovi nevinih žrtava.

vom samostalno bez posredstva Vatikana u formi konkordata, ali ona na to nije pristajala. Septembra 1945. u jeku predizborne kampanje rimokatolički biskupi su se oglasili sa „Pastirskim pismom“ koje je kiptelo od mržnje i netrpeljivosti prema novoj vlasti. Rimokatolička crkva je tražila da u DFJ dobije status „corpus separatum-a“. Apostolski administrator đakovačke dijeceze biskup Aksamović je naknadno o „Pastirskom pismu“ govorio kao o dokumentu u kojemu su biskupi smogli snage da kažu sve što muči Rimokatoličku crkvu. „Pastirsko pismo“ je tumačeno u delu crkvenih krugova i kao protest Rimokatoličke crkve zbog sprovedene agrarne reforme. Biskupi su se žalili da je Crkva eksproprisana kako bi joj se onemogućilo da vrši duhovne funkcije, pri čemu je prećutkivan vlastiti egoizam zadržavanjem veleposeda.

Znadu li oni da su se u Širokom Brijegu u Hercegovini, zajedno s Nijemcima i ustašama, borili i mnogi fratri protiv naše oslobodilačke vojske? Oni su tu, razumije se, izginuli zajedno s Nijemcima i ustašama, i svi sada to nazivaju progonom crkve. Zašto je baš Hercegovina i Bosna bila najviše ustaških vođa i koljača? Krvnik Pavelić i mnogi njemu slični ili su daci škola kojima su rukovodili redovnici. Redovničke škole i gimnazije u Bosni i Hercegovini bile su glavni rasadnik mržnje među Hrvatima protiv Srba i muslimana. Škole franjevac i redovnika usadile su u srce hrvatskog naroda u Hercegovini i Bosni strašnu mržnju čiji su se rezultati ispoljili pod kriminalnim zlikovcem Pavelićem. Onaj divni narod u Hercegovini i Bosni bio je zaveden i bio je podstican na one strašne zločine, koje će naši narodi pamtit i dok bude svijeta. Mnogi od onih koji su ga zaveli umakli su ruci narodne pravde. Druge sada ovi hoće da zatašte.

Da bi očuvali naše narode od sličnih katastrofa, mi smo dužni da »reduzujemo sve da se onemogućiti takvo sijanje mržnje među našim narodima. U vezi s time ja hoću ovdje da jasno istaknem svoju impresiju, koju sam dobio čitajući to takozvano pastirsko pismo. Moj je utisak i kroz to pismo provijava onaj stari duh sijanja mržnje među narodima. Ne samo protiv naroda druge vjere, nego i raspirivanje mržnje među samim hrvatskim narodom. Kuda to vodi? Nije li proliveno već dosta krvi kroz ove strašne četiri godine? Zna li vi da su se maleni ostaci ustaških grupica nazvali križarima i da pod tim imenom ubijaju mirne seljake i putnike? Oni pozivaju u svoje redove u ime boga, u ime Pavelića, u ime Mačeka itd., razne zavedene ljude. Pod čijim uticajem? Pod uticajem raznih starih, skrahiranih političara i propagande, slične pastirskom pismu. Takvu ulogu odigrava pismo, pa ma neki od gospode biskupa to i ne htjeli subjektivno.

Ja ne želim ovdje da okrivljujem sve one koji su potpisali to pismo, jer znam da su to neki učinili pod pritiskom discipline, i da se u duši ne slažu sa sadržinom tog pisma, — ali činjenica je da pismo postoji i da vrši destruktivnu ulogu. Ono smeta konsolidaciji naše zemlje. Ono sije mržnju među narodom, osobito kada ga tumače svećenici ustaški nastrojeni. Ono unosi onaj nemir u narod koji može dovesti do rđavih posljedica ako se na vrijeme ne spriječi ta štetna propaganda.

U pismu ima i dosta običnih neistina, — i mene je, znajući da je pismo proizvod najviših crkvenih dostojanstvenika, najviše začudila neistina da se u Jugoslaviji progoni crkva. Ja ne mislim ovdje pobijati ta mjesta u pismu, već hoću da postavim pitanje: šta se misli postignuti s tim pismom? Ja ne vjerujem da bi velik dio nižih katoličkih svećenika pošao za pozivom u borbu protiv današnje narodne vlasti. Ja znam da ima mnogo nižih svećenika u svim krajevima Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Slovenije itd., koji ne misle onako kako govori pismo. Ja znam da su oni uvidjeli strašne zablude iz prošlosti i da smatraju da crkva, sada više no ikad, mora postati nosilac mira i bratstva među narodima. Ja znam da se mnogih svećenika i redovnika duboko kosnula tragedija naših naroda i da oni žele da idu zajedno s narodom.

Iz izjava g. nadbiskupa Stepinca i nekih drugih crkvenih dostojanstvenika da su oni spremni ustrajati u borbi po cijenu ličnih žrtava, — ja mogu izvući samo jedan zaključak: da su se svi oni mirili sa stanjem pod Pavelićem ne iz straha već iz ideoloških razloga, da su sada oni stupili u borbu protiv nove, Demokratske Federativne Jugoslavije po jednom određenom planu, u zajednici s ostalom reakcijom Jugoslavije.

Da u Jugoslaviji nema nikakvih progona crkve najbolji je doka?; to što se svi autori pisma nalaze na slobodi i niko ih do sada nije sprečavao u njihovom destruktivnom radu.

Kad sam u Zagrebu govorio s predstavnicima crkve, ja sam izrazi[^] želju za saradnjom i za lojalnošću crkve prema novoj Jugoslaviji. Pokazao sam spremnost da se sva pitanja između crkve i države rješavaju na miran način. Ja nisam obećavao nikakve koncesije crkvi na račun naroda ili ma šta što bi se kosilo s duhom Demokratske Federativne Jugoslavije. Ali sam podvukao da mi ostajemo vjerni svojoj politici ne dirati slobodu vjeroispovijedanja i rada crkve u korist naroda. Ja sam vj isto vrijeme očekivao da će gospoda biskupi prednjačiti u radu na smirivanju duhova, kako bi se, čim prije, oprali posljednji ostaci one sramote koju su ustaše nanijeli hrvatskom narodu. Ali u tome sam se prevario — dokaz za to je ovo pastirsko pismo.

Ne bih želio da se to shvati kao prijetnja, ali dužan sam upozoriti da postoje zakoni koji zabranjuju sijanje šovinizma i razdora i ugrožavanje tekovina ove velike oslobodilačke borbe. Te zakone mora poštovati svako ko želi dobra svojoj zemlji.

J. B. Tito, *Izgradnja nove Jugoslavije*, knj. II/1, Beograd, 1948, 169—172.

„TANJUG" O MEMORANDUMU PRVAKA JUGOSLOVENSKE POLITIČKE EMIGRACIJE SAVETU MINISTARA INOSTRANIH POSLOVA VELIKIH SILA

26. septembra 1945.

Neke strane agencije i novine objavile su da su Slobodan Jovanović, Jovan Banjanin, Milan Gavrilović i još neka druga lica iz emigracije podneli Savetu ministara u Londonu memorandum u kome, prema saopštenjima, ističu „da režim u Jugoslaviji nema ničeg zajedničkog s demokratijom i slobodom" i da u zemlji vlada diktatura Komunističke partije. U tom „memorandumu" se ističe zahtev da se obrazuje vlada „od ovih demokratskih partija, uključujući tu i komunističko-demokratsku partiju, različitu od sadašnje Komunističke partije". Najzad se za]], teva od saveznika da u Jugoslaviju pošalju misiju koja bi vršila ko[^]. trolu izbora, jer da je u Jugoslaviji tobože „građanski rat već započeo"1.

U vezi s tim, ovlašćeni smo iz Predsedništva jugoslovenske vlade da objavimo sledeće:

1) Potpuno su smešna tvrđenja da u Jugoslaviji nije režim demokratski ili da je isključivo jedne partije. Sva vlast u Jugoslaviji proizišla je iz opštih, tajnih, neposrednih izbora; u Jugoslaviji postoji potpuna sloboda izbora i udruživanja za sve partije, i one u Narodnom frontu; one izvan Narodnog fronta. Svaki objektivni posmatrač može se u to uveriti. Tvrđenje o nedemokratskom režimu u Jugoslaviji su utoliko neosnovanije i apsurdnije što dolaze od lica poznatih zbog svog učešća u prošlosti u diktatorskim režimima i podrške tim režimima.

2) U Jugoslaviji vlada potpun red i mir i ona ide brzim tempom unutrašnje konsolidacije. Izazivači građanskog rata bili su baš lica koja su Savetu ministara podnela „memorandum". Jovanović, Gavrilović, Banjanin, Knežević, Fotić i drugi su u toku čitavog rata, kao ministri' emigrantskih vlada, davali naloge Draži Mihajiloviću i drugim kvislinzima o saradnji s okupatorom i izazivanju građanskog rata. Jugosloveni-

ska vlada raspolaže dokumentima, od kojih je jedan deo već objavljen, prema kojima, u duhu odluka velikih saveznika, pomenuta lica spadaju na listu ratnih zločinaca, zbog saradnje s okupatorom i kao organizatori i inspiratori bezbrojnih zločina.

3) Jugoslavija je jedna od savezničkih zemalja. Ona je, srazmerno, dala najviše žrtava za pobjedu nad opštim neprijateljem, za ostvarenje ideala Ujedinjenih nacija. Ali ne samo to. Sve odluke Privremenog parlamenta, kao i jugoslovenske vlade, u skladu su s rešenjima i savetima koje su dali šefovi savezničkih država na Krimskoj konferenciji.

4) Jugoslovenska javnost se čudi da u inostranstvu, posle svega što je poznato o pronacističkom radu pomenutih lica, još ima novina i agencija koje mogu da poklanjaju ma kakvu pažnju njihovom intrigantskom i nečasnom radu.

5) Kako se iz svega vidi, sve tvrdnje, iznete u pomenutom memorandumu, od početka do kraja su lažne i neosnovane, kao i pomenuti memorandum, iznete su s očevidno prozirnim ciljem da dovedu u zabludu javno mnjenje savezničkih država, da izazovu uplitanje sa strane u unutrašnja pitanja naše zemlje i da ometu normalan demokratski razvatak i normalizovanje prilika u zemlji.²

Borba, 26. septembar 1945.

UPUTSTVO CK KP SRBIJE PARTIJSKIM RUKOVODSTVIMA O IZBORNOJ KAMPANJI

30. septembra 1945.

U vezi izborne kampanje dostavljamo vam sledeća uputstva:

1) Činjenica da su milionske mase žena i omladine dobile biračko pravo zahteva velike napore naše partije, Narodnog fronta i svih masovnih organizacija da se te mase izvedu na biralište. Apstinencija opozicije, čiji je uzrok u slabosti reakcije, a cilj kompromitovanje izbora i inostrana intervencija postavlja u centar naše agitacije parolu: „Svi na izbore!“ U tom pogledu postavlja se kao glavna zadaća: izvesti na izbore sve građane koji imaju biračko pravo. Ogromno učešće na izborima značiće odlučujuću pobjedu Narodnog fronta i u zemlji i prema inostranstvu. Radi toga treba objasniti masama da je glasanje obaveza i dužnost svakog ispravnog građanina, dug prema palim žrtvama i doprinos za nezavisnost Demokratske federativne Jugoslavije. Ova svest treba da prožme i poslednjeg pojedinca u najzaostalijim krajevima, gde je inače učešće na izborima manje i gde treba naročito sprovesti jaku agitaciju.

2) Naravno, sama agitacija bila bi nedovoljna ako partija i organizacije NF-a ne naprave detaljan plan koji će predvideti kako i na koji način će se organizovano ići na glasanje. Treba da napravite plan za svaki zaseok, selo, kvart, ulicu, ustanovu, preduzeće itd

3) U našoj izbornoj agitaciji postaviti sledeće momente:

² Jugoslovenska emigracija je predstavljala Jugoslaviju kao totalitarnu državu. Propagandu protiv nove Jugoslavije je nosio Jugoslovenski narodni odbor. Među najvećim protivnicima nove Jugoslavije nalazili su se istaknuti političari, četnički pravci, duhovni velikodostojnici: Slobodan Jovanović, Milan Gavrilović, Jovan Đonović, vladika Irinej Đorđević, Vlatko Maček, Radoje Knežević, Vješevac Vilder, Jovan Banjanin, Konstantin Fotić, Mladen Žujović i drugi.

a. u prvom redu pozitivnu agitaciju, i to ne samo tekovine n.o. borbe, već i rezultate na svim poljima obnove, što mi još nedovoljno koristimo u izbornoj kampanji. . .

b. raskrinkavanje opozicije i njenih nosilaca, a naročito apstinencije, čiji su ciljevi u krajnjoj liniji antipatriotski (kompromitovanje Jugoslavje, slabljenje našeg zahteva po pitanju Trsta, traženje inostrane intervencije itd.).

v. što se tiče pitanja kralja i monarhije, s obzirom da to nije centralno pitanje, kao i to da opozicija ne izlazi na izbore, ne treba na pitanju kralja naročito zaoštravati i diferencirati mase, drugim rečima pitanju kralja treba dati drugostepeni značaj, kakav on zaista ima u današnjoj situaciji...

Arhiv Srbije (u daljem tekstu: AS), Fond CK KPS.

KRITIČKE REAKCIJE MILANA GROLA NA FEDERALNI STATUS CRNE GORE I MAKEDONIJE

.. Godine 1932. izjasnili smo se za 4 federalne jedinice i u njima nekoliko samoupravnih oblasti. Danas u principu nemamo ništa protiv 6 federalnih jedinica, i više od toga broja: ono što nas interesuje to su merila po kojima se one kroje, objektivna, koja odgovaraju i raspoloženoj i potrebama naroda jednog kraja s jedne strane, a s druge obezbeđuju zdrav odnos federalnih — jedinica i celine, kao jednog prirodnog organizma. Ako je narod u Crnoj Gori zadovoljan granicama svoje federalne jedinice i životnim uslovima koje mu ona obezbeđuje, neka mu bude. Ali je izvesno da argumenti za jedno ne samo samoupravno nego federalno izdvajanje Crne Gore, ne mogu biti ni ekonomski ni nacionalni — izraženi u zamišljenoj narodnosti. Diskusija o narodnosti uopšte besciljna je: svaki deo naroda biće ono što oseća da je.

Zanimljiva je tema o federalnoj jedinici Makedoniji. Za njenu samoupravu mi smo se demokratski zalagali i pre Davidovićeve poslanice od godine 1932, a godine 1938. izrično izjasnili za njen autonoman život, to jest uređenje koje bi zadovoljilo zahteve naroda da svoje najpreče brige brine sam, što neposrednijim učešćem u javnim poslovima, i preko ljudi biranih prvenstveno iz svoje sredine. Federalni okvir u savremenim federacijama ne ide mnogo dalje. Dalje je od toga ono što se danas manifestuje u makedonskom jeziku i makedonskoj narodnosti. Ako je etnički složen slovenski živalj Makedonije čime svojstveno obeležen, on je to nesumnjivo više naravima, mentalitetom, ekonomskim i socijalnim standardom života nego li obeležjima posebne nacije. Ali i tu smo daleko od toga da tom narodu sporigmo pravo da se manifestuje kao ono što on oseća i hoće da je. Tako je u pitanju narodnosti i jezika. Hoće li iz nekoliko narečja doći do jednog jezika — u vremenu davno već školom i literaturom izgrađenih srodnih jezika srpskog i bugarskog — to je pitanje koje paragraf zakona neće rešiti. A paradoksalno je da se šovinističke tendencije srpske i bugarske suzbijaju veštačkom ogradom jednoga kraja, kome napretka nema bez širokog kulturnog opticaja, ogradom koja takođe ima tendenciju jednog sitnog lokalnog šovinizma — srećom neizvodljivog.

U vremenu prvog svetskog rata jedan bugarski nacionalist rekao je: „Za nas je Dobrudža pitanje stomaka, izlaz na Belo more, pitanje

pluća, a Makedonija sentiment." Za ovo četvrt veka stvarnost je umorila mnoge sentimente, pa i ove kod srpskog i bugarskog naroda. Kad je reč o Makedoniji, za Srbe je ispred sentimenta ostalo pitanje pluća. I to je ono što se na našoj strani pre svega ima na umu kad se podvlači nedeljivost linije Morave i Vardara. I federalan položaj Makedonije mi prosuđujemo samo s tim životnim interesom, privrede, kulture, živog opticaja vrednosti materijalnih i moralnih, i u toliko nacionalnih u širem smislu. Ako se danas javljaju rezerve, one su izazvane tendencijama isključivosti, sužavanja federalnog okvira Makedonije na jednu kulturnu autarhiju neprirodnu, nesavremenu, koja narodu Povardarja ne obezbeđuje uslove živog napretka, dok narod na ovoj drugoj strani, u Pomoravlju, uznemiruje kao tendencija nove brane prirodnom razvoju ne nacionalnog nego opšteg života ...

Demokratija, br. 1, 27. septembar 1945.

DEKLARACIJA USTAVOTVORNE SKUPŠTINE DEMOKRATSKE
FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE O PROGLAŠENJU
FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

29. novembra 1945.

Kroz dvadeset i dve godine postojanja Jugoslavije pre rata, njeni narodi nisu mogli ostvariti svoje vekovne težnje: nacionalnu ravnopravnost i socijalnu pravdu. Umesto da bude ostvareno njihovo bratsko jedinstvo na osnovu ravnopravnosti, nenarodna vladavina jedne hegemonističke klike stvarala je među njima sve dublji jaz i međusobni razdor.

Takva politika ugnjetavanja pojedinih naroda i njihovog razjedinjavanja, kao i brutalna politička i socijalna reakcija koju su sprovođile reakcionarne klike sa monarhijom na čelu, oslabila je državu iznutra kao i prema spoljnom svetu, što je dovelo do katastrofalnih posledica u vreme najezde fašističkih sila na Jugoslaviju aprila 1941. godine.

Za vreme aprilske najezde Nemačke i drugih fašističkih sila na Jugoslaviju, Petar II Karađorđević nije imao ni sposobnosti ni volje da organizuje otpor naroda protiv okupatora, već je pobeo u inostranstvo, a narode Jugoslavije prepustio njihovoj sudbini.

Svojim postupcima za vreme narodnooslobodilačke borbe Petar II Karađorđević oslabio je otpor naroda prema okupatoru. On je svim sredstvima pomagao izdajnike koji su od 1941. neprekidno vodili borbu protiv Narodnooslobodilačke vojske, odnosno protiv oslobodilačkog pokreta naroda, a saradivali sa okupatorom.

Narodi Jugoslavije ustali su u borbu protiv fašističkih okupatora i domaćih izdajnika, čvrsto rešeni da brane svoju nezavisnost i slobodu i da doprinesu svoj ideo opštim naporima Ujedinjenih nacija protiv zajedničkog neprijatelja. U četvorogodišnjoj borbi narodi Jugoslavije ostvarili su svoje čvrsto jedinstvo i bratstvo. Oni su krvlju i životima svojih najboljih sinova ne samo pobedili okupatora i njihove domaće saradnike, nego su uklonili sve ono što ih je u prošlosti razdvajalo. Oni su čvrsto resili da stvore takav unutrašnji poredak koji će im omogućiti miran razvitak i stvaranje bolje i srećnije budućnosti.

Narodi Jugoslavije uverili su se, kako u periodu od prvog do drugog svetskog rata, tako i u samom toku četvorogodišnje oslobodilačke borbe, da je monarhija bila najveća smetnja stvaranju nove Jugoslavije, bratske i demokratske zajednice ravnopravnih naroda. Oni su se uverili da je monarhija glavni krivac i za sve postupke nenarodnih režima i pre rata, kao i za ono što su naši narodi morali podnositi od domaćih izdajnika koji su bili pomagani od monarhije.

Na osnovu toga i saglasno slobodno izraženoj volji svih naroda Jugoslavije, Ustavotvorna skupština na zajedničkoj sednici Savezne skupštine i Skupštine naroda rešila je i rešava u ime naroda i na osnovu zakonskih odluka oba doma:

I

Demokratska Federativna Jugoslavija proglašuje se narodnom republikom pod imenom

FEDERATIVNA NARODNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA

FEDERATIVNA NARODNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA je savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda koji su slobodno izrazili svoju volju da ostanu ujedinjeni u Jugoslaviji.

II

Sa ovom odlukom konačno se u ime svih naroda Jugoslavije ukida monarhija u Jugoslaviji, a Petar II Karađorđević s celom dinastijom Karađorđevića lišava se svih prava koja su njemu i dinastiji Karađorđevića pripadala.

Dano u Beogradu, glavnom gradu Federativne Narodne Republike Jugoslavije 29. novembra 1945. godine

Predsedništvo
Skupštine naroda
Predsednik
Josip Vidmar, s.r.

Potpredsednici
Kosan Pavlović, s.r.
Božidar Maslarić, s.r.

Sekretari
Ninko Petrović, s.r.
Joza Milivojević, s.r.
Mihajlo Grbić, s.r.

Predsedništvo
Savezne skupštine
Predsednik
Vladimir Simić, s.r.

Potpredsednici
Franjo Gaži, s.r.
Sulejman Filipović, s.r.

Sekretari
Vojo Leković, s.r.
Ljupčo Arsov, s.r.
Stevan Jovičić, s.r.

(M.P.)

Zasedanje Ustavotvorne skupštine, Beograd, 42.

USTAV FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

31. januara 1946.

Clan 1.

Federativna Narodna Republika Jugoslavija je savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda, koji su na

temelju prava na samoopredjeljenje, uključujući pravo na odcjepljenje izrazili svoju volju da žive zajedno u federativnoj državi.

Član 2.

Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju sačinjavaju: Narodna Republika Srbija, Narodna Republika Hrvatska, Narodna Republika Slovenija, Narodna Republika Bosna i Hercegovina, Narodna Republika Makedonija i Narodna Republika Crna Gora.

Narodna Republika Srbija ima u svom sastavu Autonomnu pokrajinu Vojvodinu i Autonomnu Kosovsko-Metohijsku oblast.. .

Glava II

Narodna vlast

Član 6.

U Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji sva vlast proizilazi iz naroda i pripada narodu.

Narod ostvaruje svoju vlast preko slobodno izabраних predstavničkih organa državne vlasti, narodnih odbora, koji su, od mjesnih narodnih odbora do skupština narodnih republika i Narodne skupštine FNRJ, nastali i razvili se u narodno-oslobodilačkoj borbi protiv fašizma i reakcije i koji su temeljna tekovina te borbe.

Glava III

Osnovna prava naroda i narodnih republika

Član 9.

Suverenost narodnih republika u sastavu Federativne Narodne Republike Jugoslavije ograničena je samo pravima koja su ovim Ustavom dana Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji.

Federativna Narodna Republika Jugoslavija štiti i brani suverena prava narodnih republika.

Federativna Narodna Republika Jugoslavija štiti sigurnost kao i društveno i političko uređenje narodnih republika ...

Član 13.

Nacionalne manjine u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji uživaju pravo i zaštitu svog kulturnog razvitka i slobodne upotrebe svoga jezika ...

Glava V

Prava i dužnosti građana

Član 23.

Svi građani bez razlike spola, narodnosti, rase, vjeroispovijesti, stupnja obrazovanja i mjesta stanovanja, koji su navršili 18 godina starosti, imaju pravo da biraju i da budu birani u sve organe državne vlasti.

Član 24.

Žene su ravnopravne s muškarcima u svim područjima državnog, privrednog i društveno-političkog života.

Za jednaki rad žene imaju pravo na jednaku plaću kao i muškarci i uživaju posebnu zaštitu u radnom odnosu.

Država naročito štiti interese matere i djeteta osnivanjem rodišta, dječjih domova i obdaništa i pravom matere na plaćeni dopust prije i poslije porođaja.

Clan 25.

Građanima je zajamčena sloboda savjesti, sloboda vjeroispovjesti. Crkva je odvojena od države.

Vjerske zajednice, čije se učenje ne protivi Ustavu, slobodne su u svojim vjerskim poslovima i u vršenju vjerskih obreda. Vjerske škole za spremanje svećenika slobodne su a stoje pod opštim nadzorom države ...

Drugi deo

Državno uređenje

Clan 45.

Teritorij Federativne Narodne Republike Jugoslavije sastoji se iz teritorija njenih republika i čini jedinstveno državno i privredno područje.

Clan 46.

Savezni zakoni vrijede na čitavom teritoriju Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

U slučaju razmimoilaženja između saveznih zakona i zakona republika primenjuju se savezni zakoni.

Clan 47.

Promet robe između republika je slobodan i ne može se ograničiti zakonom republika.

Akti i isprave organa državne uprave i organa pravosuđa jedne republike jednako vrijede u svakoj republici.

Clan 48.

Za građane Federativne Narodne Republike Jugoslavije ustanovljuje se jedinstveno savezno državljanstvo. Svaki državljanin narodne republike istodobno je državljanin Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Svaki državljanin jedne republike uživa u svakoj republici ista prava kao i njezini državljanini.

Glava VII

Najviši savezni organi državne vlasti

a) Narodna Skupština Federativne Narodne Republike Jugoslavije

Clan 49.

Narodna skupština Federativne Narodne Republike Jugoslavije predstavnik je narodnog suvereniteta Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Clan 50.

Narodna skupština je vrhovni organ državne vlasti Federativne Narodne Republike Jugoslavije i vrši sva ona prava koja pripadaju Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, ukoliko Ustavom nisu pre-

nesena u nadležnost drugim saveznim organima državne vlasti i državne uprave...

Clan 52.

Narodnu skupštinu FNRJ sačinjavaju dva doma Savezno vijeće i Vijeće naroda ..^a

Ustav FNRJ, [zd. Službeni list FNRJ, 31 januar 1946.

KRITIČKO ISTUPANJE DR DRAGOLJUBA JOVANOVIČA U USTAVOTVORNOM ODBORU

11. decembra 1953.

... Suviše se daje *državi*, *suviše* se državnih organa stvara. Narod čito ima mnogo službenika, da ne kažem činovnika. Naša administracija prenaseljena je sad i sve se više naseljava novim personalom. U jednom srezu bilo je ranije 6 činovnika, a danas ima u svakom srezu preko 20. U opštinama isto tako. Sad svako selo pretstavlja zasebnu administrativnu organizaciju sa jednim ili sa dva plaćena službenika. Seljaci kažu: sad tek imamo činovničku državu. Federacija začelo približuje vlast narodu, ali ona je skupa i mi smo toga svesni. Kad govorim o tome da ne treba suviše povećavati broj službenika, ne mislim da se treba odreći federacije, jer ma kako da je skupa, ona je garantija opstanka života nove Jugoslavije. Ali ipak ne znači da državni budžet — a danas sav je budžet državni, drugih budžeta nema — treba da se penje do basnoslovnih svota koje neće moći da se uberu. Mi imamo osim federacije, narodnu vlast, i ona nije narodna samo po tome što je narod bira, nego je ona narodna po personalu, po ljudima koji u njoj učestvuju. To su ljudi iz naroda. i Sudije, referenti, šefovi oteka i razni drugi službenici uzeti su iz redova ljudi koji su do juče bili seljaci, radnici, zanatlije. To je čitav jedan svet koji se odvaja od fizičkog rãun, koji se pogospoduje, prima plate od naroda. I tu opet moramo gledati na stvari objektivno, jer malo ima od tih ljudi koji su postali vlast, malo ih ima koji će ubuduće pristati da još jednom budu ono što su ranije bili. Mi imamo iskustva sa predsednicima opština, naročito sa opštinskim delovođama koji su svi, kad su im otančali dlanovi, postali odrodi od svog naroda, postali janičari, postali često puta njegovi otvoreni protivnici. Oni se pogospoduju, oni se birokratizuju oni se odljuđuju. Kod nas je ta opasnost, naročito u nekim krajevima utoliko veća što je mala tradicija rada, fizičkog rada ...

U našoj zemlji već pre rata bilo je mnogo u državnim rukama. Mi smo bili osim Sovjetskog Saveza zemlja gde je državni sektor bio najrazvijeniji možda u svetu. I sada, kada predviđamo ponovo jedan moćan, svemoćan državni sektor, tražićemo načina u specijalnoj debati da se nađe prikladna formula da se naš državni sektor ne birokratizira, nego da što više radi sa preduzećima koja će biti u državnim rukama, pod državnom kontrolom, ali preduzećima organizovanim na komerci-

³ Prvi ustav nove Jugoslavije rađen je pod uticajem sovjetskog Ustava. Za ovaj Ustav je naročito karakteristično jačanje izvršnih organa vlasti na račun predstavničkih tela. Vlada je imala ovlašćenje da vrši normativnu funkciju donošenjem uredbi sa zakonskom snagom, naročito u oblasti privrede, finansija i srodnih delatnosti.

jalnoj osnovi, sa ličnom odgovornošću, sa nagrađivanjem prema ličnom doprinosu, prema radu, prema sposobnosti i zaslugama, a ne samo prema nacionalnoj ili političkoj sigurnosti, ili kako se to kaže . . . (Svetozar Vukmanović—Tempo: Pripadnosti) pouzdanosti.

To je što se tiče etatizma. Što se tiče zadrugarstva ja sam iznenađen, skoro zaprepašćen malom pažnjom koja je u zadrugarstvu u ovom projektu posvećena. Samo jedna rečenica u čl. 17 kaže: „Država posvećuje naročitu pažnju i pruža pomoć i olakšice narodnom zadrugarstvu.“ To je sve. Zadruge se ne pominju čak ni onda kada je reč o ostvarivanju opšteg privrednog plana i privredne kontrole. Tu se pominju sindikati i druge narodne organizacije, ali se izričito zadruge ne pominju . . . *Ustavotvorni odbori Savezne skupštine i Skupštine naroda*, 20—39; S. Nešović, B. Petranović, n. d., 862—870.

ODGOVOR EDVARDA KARDELJA NA KRITIKE D. JOVANOVIĆA U USTAVOTVORNOM ODBORU

Decembra 1945.

... Još u vezi s tim gospodin Jovanović je nezadovoljan što radnici i seljaci, taj plebejski elemenat, dolazi na položaje u vrhovima narodne vlasti po okruzima, srezovima itd. On kaže: oni će se odvići da rade i sad će se udaljiti od naroda i mogu da postanu janičari, neprijatelji svoga naroda. Ja mislim da je to jedna proizvoljna analogija iz prošlosti, koja je sušta suprotnost stvarnom stanju. Bez obzira na to da je većina ljudi o kojima je reč izašla baš iz narodne borbe, da se to prekalilo u velikoj meri u toku narodnooslobodilačkog rata, bez obzira daleko na to, ti ljudi koji rastu iz naroda, istovremeno vuku za sobom duh toga naroda. I ukoliko ćemo mi više učvršćivati zakonitost u našoj zemlji, ukoliko ćemo učvrstiti ustavnost u našoj zemlji, ukoliko ćemo mi od narodnog odbora do narodnog odbora sve više i više naš aparat spremati da bi mogao u potpunosti, pravilno i u redu da funkcioniše, utoliko će manje postojati opasnost od onoga što kaže gospodin Jovanović, utoliko više pokazaće se da ti ljudi olakšavaju zadatak naših viših organa vlasti u samoj organizaciji naroda, i da ćemo na taj način biti bliži narodu. To je s jedne strane. S druge strane, u ovome momentu glavno je to da je činovnički aparat stare Jugoslavije bio u službi reakcije kroz desetinu leta i da je većim delom demoralisan i korumpiran. Prirodna je stvar da tu treba raditi sa izvesnom pažljivošću i oprežnošću.

Tvrđnja gospodina Jovanovića da je ovaj naš aparat skuplji i veći nego što je bio stari jugoslovenski aparat i da je federacija skuplja od stare centralističke Jugoslavije, nepravilna je. Taj aparat danas je stvarno skuplji i stvarno unekoliko veći nego što je bio u staroj Jugoslaviji i to ne po svim linijama, nego po nekim linijama. On je veći i skuplji kao što je skuplja i naša industrija i čitava privredna delatnost, zato što dokraja nismo izgradili organizaciju našeg aparata, jer mnogi pojmovi dokraja nisu jasni, pa se stvaraju razne prolazne komisije. Tamo nije dovoljna kontrola obavljena od vrha do dole i ne znamo dokraja, u pojedinostima, šta se dešava po srezovima i ne znamo šta se detaljno dešava po okruzima. Prirodna je stvar da zbog toga mora doći do poskupijavanja i toga aparata.

Netačan je navod gospodina Jovanovića da je ranije bilo u srezu 6 činovnika, a sada je Jovanović nabrojao ne znam koliko, čini mi se

20. (Jedan glas: bilo je žandarma.) I finansa, i šumara, i putara, i policajaca. Ja sam sada pravio statistiku, nezavisno od ovoga, i utvrdio sam da je sav naš aparat postavljen tamo po srezovima ukupno uzev duplo manji, ili za jednu trećinu manji nego što je bio u staroj Jugoslaviji. To znači: ako sutra taj aparat bude stvarno racionalno organizovan, kad se bude pazilo na svaki dinar na koji se danas ne pazi, jer još ljudi nemaju smisla za štednju i ekonomiju — dakle, sutra kad se sve to dokraja sprovede kako treba, naš aparat će sa svima zemaljskim vladama biti jevtiniji nego što je bio u staroj Jugoslaviji.

Ne treba zaboraviti, da su i banovine isto tako koštale i imale svoj aparat kao što ga imaju današnje zemaljske vlade ...

Isto, 58—67; S. Nešović, B. Petranović, n. d., 870—877.